

KARLOS KASTANEDA

Učenje don Huana

znanje indijanaca Jaki

Prevod

Nada Ćurčija Prodanović

Beograd
2013.
DERETA

UVOD

Leta 1960, dok sam studirao antropologiju na Kalifornijskom univerzitetu u Los Angelesu, putovao sam nekoliko puta na jugozapad da bih prikupio podatke o lekovitom bilju koje upotrebljavaju Indijanci u toj oblasti. Događaji koje ovde opisujem počeli su na jednom od tih putovanja. U jednom pograničnom gradu čekao sam autobus „Grejhaund“ i razgovarao s prijateljem koji mi je bio vodič i pomoćnik u tom poslu. Iznenada se nagnuo ka meni i šapnuo mi da jedan čovek, stari, sedi Indijanac koji je sedeo pred prozorom, zna veoma mnogo o bilju, naročito o pejotlu. Zamolio sam prijatelja da me upozna s tim čovekom.

Moj prijatelj ga je pozdravio, onda je prišao i rukovao se s njim. Pošto su porazgovarali neko vreme, prijatelj mi je dao znak da im se pridružim, on me odmah zatim ostavio nasamo sa starcem, ne potrudivši se čak ni da nas upozna. Starcu to nije ni najmanje smetalo. Predstavio sam mu se, a on reče da se zove Huan i da mi stoji na usluzi. U govoru se služio učtivim oblikom španskog jezika. Rukovali smo se na moju inicijativu, a potom smo neko vreme ćutali. Nije to bilo napeto ćutanje, nego neko spokojstvo, prirodno i opušteno kod obojice. Iako su tamno lice i vrat bili naborani, odajući njegove godine, primetio sam da mu je telo mišićavo i gipko.

Rekao sam mu zatim da bih želeo da dođem do podataka o lekovitom bilju. Iako, u stvari, nisam gotovo ništa znao o pejotlu, držao sam se kao da znam mnogo, pa sam mu čak nagovestio da bi za njega moglo biti korisno da sa mnom razgovara o tome. Dok sam ja tako brbljao, on je lagano klimao glavom i gledao me, ali

ništa nije rekao. Izbegavao sam da ga pogledam u oči, i na kraju smo stajali, nas dvojica, u mrtvom muku. Najzad, posle duge pauze, kako se meni bar učinilo, don Huan ustade i pogleda kroz prozor. Njegov autobus je stigao. Reкао mi je zbogom i otišao sa stanice.

Bilo mi je neprijatno što sam mu govorio gluposti i što su me one njegove markantne oči pročitale. Kad se moj prijatelj vratio, pokušao je da me uteši što ništa nisam doznao od don Huana. Objasnio mi je da je taj starac često ćutljiv ili da ne želi ništa da kaže, ali ja se nisam mogao lako osloboditi uznemirujućeg dejstva tog našeg prvog susreta.

Potrudio sam se da saznam gde živi don Huan i kasnije sam ga nekoliko puta posetio. Svaki put sam pokušavao da ga navedem na razgovor o pejotlu, ali uzalud. I pored toga smo se veoma prijateljičili i moje naučno istraživanje je zaboravljeno ili, bolje reći, upućeno kanalima beskrajno udaljenim od moje prvobitne namere.

Prijatelj koji me je upoznao sa don Huanom objasnio mi je kasnije da taj starac nije rodом iz Arizone, gde smo se sreli, već je bio Jaki Indijanac iz Sonore, Meksiko.

Don Huan je za mene u početku bio samo jedan neobičan čovek koji mnogo zna o pejotlu i koji veoma dobro govori španski. Ali ljudi s kojima je živeo verovali su da on poseduje neko „tajno znanje“, da je bruho (bruho). Španska reč bruho na engleskom znači lekar, vidar, veštac, čarobnjak. Upotrebljava se uglavnom za ljude koji imaju neobičnu, i najčešće zlu, moć.

Poznavao sam don Huana već punu godinu kad je počeo da mi se poverava. Jednog dana rekao mi je da poseduje izvesno znanje koje je naučio od svog učitelja – „dobrotvora“, kako ga je on nazivao, koji ga je upućivao u neku vrstu šegrtovanja. Don Huan je, sa svoje strane, izabrao mene za svog šegrta, učenika, ali me upozorio da ću morati veoma ozbiljno da se angažujem i da je obuka duga i naporna.

Opisujući svog učitelja, don Huan je upotrebljavao reč dijablo-ro. Docnije sam saznao da reč dijablero upotrebljavaju samo Indijanci iz Sonore. Ta reč se odnosi na zlu osobu koja se bavi crnom magijom i koja može da se pretvori u životinju – pticu, psa, kojota, ili bilo koju drugu. Prilikom jedne moje posete Sonori doživeo sam nešto naročito što ilustruje shvatanje Indijanaca o dijablerosima. Vozio sam kola jedne noći, u društvu dvojice prijatelja, Indijanaca, kad sam primetio psa koji je, kako mi se činilo, prelazio s jedne strane drumu na drugu. Jedan od mojih prijatelja reče da to nije pas, nego da je veliki kojot. Usporio sam i stao na drumu, sa strane, da bih bolje video tu životinju. Ostala je još nekoliko sekundi u prostoru osvetljenom farovima, a onda je pobegla u čaparral¹. Nema sumnje da je to bio kojot, ali bio je dvaput veći od običnog. Uzbuđeni, moji prijatelji su razgovarali i složili se da je to veoma neobična životinja i jedan od njih reče da bi to mogao biti dijablero. Odlučio sam da priču o tom doživljaju iskoristim da bih pitao Indijance iz tog kraja šta misle o postojanju dijablerosa. Razgovarao sam s mnogima, ispričao im priču, pa im onda postavljao pitanja. Tri sledeća razgovora pokazuju šta oni o tome misle.

„Misliš li da je to bio kojot, Čoj?“, upitao sam jednog mladića pošto je saslušao moju priču.

„Ko zna? Pas, bez sumnje. Suviše veliki za kojota.“

„Misliš li da je to mogao biti *dijablero*?“

„Koješta. Tako nešto ne postoji.“

„Zašto to kažeš, Čoj?“

„Ljudi svašta zamišljaju. Da ste uhvatili tu životinju, kladim se da biste videli da je to pas. Jednom sam imao nekog posla u drugom gradu pa sam pre zore ustao i osedlao konja. Kad sam pošao, naišao sam na putu na tamnu senku koja je ličila na ogromnu

1 *Chaparral* — trnovito, bodljikavo žbunje. (Prim. prev.)

životinju. Moj konj se propeo i zbacio me sa sedla. I ja sam se poprilično uplašio, ali ispostavilo se da je ta senka u stvari neka žena koja je išla u grad.“

„Hoćeš da kažeš, Coj, da ne veruješ da postoje dijablerosi?“

„Dijablerosi! Šta je dijablero? Kaži mi šta je dijablero?“

„Ne znam, Čoj. Manuel, koji je bio sa mnom u automobilu te noći, rekao je da je taj kojot mogao biti dijablero. Možda bi mi ti mogao reći šta je dijablero?“

„Kažu da je dijablero – *bruho* (veštac), koji može da se pretvori u šta god zaželi. Ali svi znaju da je to čista izmišljotina. Stari ljudi u ovom kraju puni su priča o dijablerosima. Mi mlađi u to ne verujemo.“

„Šta mislite, kakva je to životinja bila, dona Lus?“, upitao sam jednu sredovečnu ženu.

„Samo Bog to pouzdano zna, ali ja mislim da nije bio kojot. Ima bića koja se pojavljuju kao kojoti, ali to nisu. Da li je kojot jeo ili je trčao?“

„Stajao je, uglavnom, ali kad sam ga prvi put spazio, mislim da je nešto jeo.“

„Jeste li sigurni da ništa nije nosio u njuški?“

„Možda i jeste. Ali, kažite mi, zar bi to menjalo stvar?“

„Da, bi. Ako je nešto nosio u njuški, onda to nije bio kojot.“

„A šta je to onda bilo?“

„Bio je to neki čovek ili žena.“

„Kako zovete takve osobe, dona Lus?“

Nije odgovorila. Zapitkivao sam je još neko vreme, ali bez uspeha. Na kraju je rekla da ne zna. Upitao sam je da li se takve osobe nazivaju dijablerosima, a ona je odgovorila da je „dijablero“ jedno od imena koja im se daju.

„Poznajete li nekog dijablerosa?“

„Poznavala sam jednu ženu“, odgovori ona. „Ubili su je. To se desilo kad sam još bila mala. Ta žena se, kažu, pretvarala u kučku.“

I jedne noći kučka je otišla u kuću nekog belca da krađe sir. Belac je puškom ubio kučku, i istog časa kad je kučka uginula, umrla je i ta žena u svojoj kolibi. Njena rodbina se iskupila pa su svi zajedno otišli kod belca i zahtevali da im plati. Belac je dao podosta novca zato što ju je ubio.“

„Kako su mogli da traže da im plati kad je on ubio samo jednog psa?“

„Rekli su da je belac znao da to nije pas, zato što je tu pored njega bilo i drugih ljudi i što su svi videli da pas stoji na zadnjim nogama kao čovek i da je posegao za sirom koji je stajao na plitici obešenoj o krov. Ti ljudi su čekali lopova, zato što je neko svake noći krao sir tog belca. Tako je on ubio lopova znajući da to nije pas.“

„Ima li i danas dijablerosa, dona Lus?“

„Takve stvari su velika tajna. Kažu da više nema dijablerosa, ali ja u to sumnjam, jer samo član porodice dijablerosa mora da nauči sve ono što dijablero zna. Dijablersi imaju svoje zakone, a prema jednom od njih svaki dijablero mora da obuči nekoga od svog roda u tajne veštine dijablerosa.“

„Šta misliš, koja je to životinja bila, Henaro?“; upitao sam jednog veoma starog čoveka.

„Bio je to pas sa nekog ranča u tom kraju. Šta bi drugo bilo?“

„Mogao je biti dijablero!“

„Dijablero? Ti si lud! Nema dijablerosa!“

„Hoćeš da kažeš da ih danas nema, ili da ih nikad nije ni bilo?“

„Bilo ih je nekada, jeste. To svi znaju. Svako to zna. Ali ljudi su ih se plašili i sve su ih poubijali.“

„Ko ih je ubijao, Henaro?“

„Svi saplemenici. Poslednji dijablero za koga sam znao bio je S. On je ubio desetine, možda čak i stotine ljudi svojim činima. Nismo s tim mogli da se pomirimo pa smo se udružili i jedne noći uhvatili smo ga na prepad i živog spalili.“

„Pre koliko godina je to bilo, Henaro?“

„Hiljadu devetsto četrdeset i druge.“

„Jesi li i ti to video?“

„Nisam, ali još se priča o tome. Kažu da ništa pepela nije ostalo, iako je lomača načinjena od svežeg drveta. Sve što je na kraju ostalo bila je velika bara loja.“

Iako je don Huan svog dobrotvora svrstao među dijablerose, nikad nije pomenuo mesto u kome je naučio svoju veštinu, niti je ikada rekao ko je bio njegov učitelj. U stvari, don Huan je veoma malo otkrio o svom ličnom životu. Rekao je samo to da je rođen na jugozapadu 1891, da je gotovo sav život proveo u Meksiku, da je meksička vlada prognala 1900. njegovu porodicu u centralni Meksiko, zajedno s hiljadama drugih Indijanaca iz plemena Sonora, i da je do 1940. živeo u središnjem i južnom Meksiku. Prema tome, pošto je don Huan mnogo putovao, njegovo znanje moglo je biti plod mnogih uticaja. Pa, iako je on sebe smatrao Indijancem iz Sonore, nisam siguran da li kontekst tog njegovog znanja treba potpuno da smestim u kulturu Indijanaca iz Sonore. Ali ja i ne nameravam ovde precizno da određujem njegov kulturni *milieu*.

Postao sam don Huanov učenik 1961. Pre toga viđao sam ga u raznim prilikama, ali uvek u svojstvu antropologa-istraživača. Tokom tih prvih razgovora krišom sam beležio šta smo govorili. Docnije, oslanjajući se na svoje pamćenje, rekonstruisao bih ceo razgovor. Međutim, kad sam počeo s njim da radim kao njegov učenik, takvo hvatanje beležaka postalo je veoma teško, jer smo se u razgovorima doticali mnogih i raznih tema. Onda mi je don Huan dopustio – i pored velikog protivljenja – da otvoreno zapisujem sve što govorimo. Želeo sam takođe da snimam fotografskim aparatom i beležim na magnetofonsku traku, ali to mi nije dozvolio.

Radio sam s njim prvo u Arizoni, a zatim u Sonori zato što se don Huan preselio u Meksiko tokom moje obuke. Postupak je bio

sledeći: s vremena na vreme posećivao sam ga i ostajao s njim po nekoliko dana. Odlazio sam češće i boravio kod njega duže tokom letnjih meseci 1961, 1962, 1963. i 1964. Kad sad razmišljam o tome, verujem da zbog takvog metoda moja obuka nije bila uspešna, zato što je kasno došlo do moje pune angažovanosti koja je bila neophodna da bih postao veštac. Ali s mog ličnog stanovišta, taj metod je bio dobar jer mi je dopuštao izvesno distanciranje, a to je, s druge strane, podržalo osećanje kritičkog posmatranja koje ne bi bilo moguće da sam s don Huanom radio stalno, bez prekida. Septembra 1965. ja sam po svojoj želji prekinuo obuku.

Nekoliko meseci posle toga počeo sam prvi put da razmišljam o tome da bi trebalo sistematski da sredim svoje beleške. Kako je bilo veoma mnogo podataka, a među njima i mnogo raznovrsnih obaveštenja, pokušao sam da stvorim neki sređen sistem, podelio sam podatke na oblasti srodnih pojmova i postupaka i rasporedio ih prema njihovoj subjektivnoj važnosti – to jest, prema utisku koji su na mene ostavljali. Tako sam došao do sledeće klasifikacije: upotreba halucinogenog bilja; postupci i formule koji se upražnjavaju u magiji; sticanje i rukovanje predmetima koji poseduju izuzetnu moć; upotreba lekovitog bilja; pesme i legende.

Razmišljajući o onome što sam doživeo, shvatio sam da moj pokušaj klasifikacije nije doveo ni do čega drugog osim do inventara kategorija; svaki pokušaj usavršavanja moje sheme doveo bi, prema tome, samo do još složenijeg inventara. A to nisam želeo. Tokom više meseci posle prekida obuke bilo mi je potrebno da razumem to što sam doživeo, a to što sam doživeo bilo je predavanje jednog koherentnog sistema verovanja pomoću pragmatičnog i eksperimentalnog metoda. Od samog početka obuke bilo mi je jasno da don Huanovo učenje sadrži unutrašnju koheziju. Kad je jednom odlučio da svoje znanje prenese na mene, on mi je sistematski i redom davao objašnjenja. Pokazalo

se da je moj najteži zadatak bio upravo to da otkrijem taj red i da ga razumem.

To što nisam mogao da razumem možda bi se moglo objasniti time što sam i posle četiri godine obuke još bio početnik. Bilo je jasno da su don Huanovo znanje i metod kojim ga je meni prenosio bili isti kao i u njegovog dobrotvora, tako da su moje teškoće u razumevanju njegove nastave morale biti gotovo iste kao i one na koje je sam nailazio. Don Huan je aludirao na sličnost koja je postojala između njegovog i mog početništva rekavši ponekad nešto o tome kako ni on tokom svoje obuke nije mogao da razume svog učitelja. Takve njegove primedbe navele su me da poverujem kako je svakom početniku, bio on Indijanac ili ne, saznanje o magiji nerazumljivo zbog neobičnih karakteristika fenomena koje doživljava. Za mene lično, kao zapadnjaka, te karakteristike bile su tako čudne da ih zaista ne mogu objasniti na osnovu svog normalnog, svakodnevnog života, pa sam morao zaključiti da bi bio uzaludan svaki pokušaj da svoje podatke s terena klasifikujem na neki svoj način.

Tako mi je postalo jasno da na don Huanovo učenje treba da gledam na način na koji ga on shvata; ono samo tako može postati očigledno i ubedljivo. Međutim, dok sam pokušavao da svoje gledanje na to pomirim s don Huanovim, shvatio sam da se služio pojmovima koji bi njemu bili „razumljivi“ kad god je pokušavao da svoje znanje prenese na mene. Kako su ti pojmovi meni bili strani, pokušaj da to njegovo znanje shvatim na njegov način doveli su me u neizdržljivu situaciju. Stoga je moj prvi zadatak bio da sredim njegov pojmovni red. Dok sam radio u tom pravcu, video sam da don Huan pridaje naročit značaj jednoj oblasti svog učenja – to jest, upotrebi halucinogenog bilja. Na osnovu toga revidirao sam potpuno svoju shemu kategorizacije.

Don Huan je upotrebljavao, odvojeno i u raznim prilikama, tri halucinogene biljke: pejotl (*Lophophora williamsii*), tatulu (*Datura innoxia*, sinonim *D. meteloides*) i jednu gljivu (verovatno *Psilocybe*

mexicana). Američki Indijanci su još pre kontakta s Evropljanima znali za halucinogena svojstva te tri biljke. Zbog svojih osobina te biljke su se široko upotrebljavale: za zadovoljstvo, za lečenje, za magiju i za postizanje stanja ekstaze. U specifičnom kontekstu svog učenja, don Huan je upotrebu biljke *Datura innoxia* i gljive *Psilocybe mexicana* dovodio u vezu sa sticanjem moći koju je nazivao „saveznikom“. Upotrebu *Lophophora williamsii* povezivao je sa sticanjem mudrosti, ili sa saznanjem kako treba živeti.

Važnost tih biljaka sastojala se, za don Huana, u njihovoj sposobnosti da čoveka dovedu do stanja naročite percepcije. Tako sam pod njegovim vodstvom doživeo niz takvih stanja zato da bi mi on otkrio svoje znanje i da bi ga potvrdio. To sam nazvao „stanjima ne-obične stvarnosti, podrazumevajući pod tim neobičnu stvarnost za razliku od obične stvarnosti svakodnevnog života. Ta razlika počiva na inherentnom značenju stanja ne-obične stvarnosti. U kontekstu don Huanovog učenja ona su smatrana realnim, iako se njihova stvarnost razlikovala od obične stvarnosti.

Don Huan je verovao da su stanja ne-obične stvarnosti jedini način pragmatičnog učenja i jedini put za sticanje moći. Takvo gledanje na stvari prožimalo je don Huanov stav prema svemu što nije bilo neposredno vezano za stanja ne-obične stvarnosti. Kroz sve moje beleške provlače se primedbe na način na koji je don Huan gledao na stvari. Na primer, u jednom razgovoru je nagovestio da neki predmeti sami po sebi poseduju izvesnu moć. Iako sam nije mnogo držao do takvih predmeta, rekao je da se manji *bruhoši* njima često služe. Često sam ga zapitkivao o tim predmetima, ali njega, reklo bi se, nije nimalo zanimao razgovor o njima. Kad sam opet jednom prilikom zapodenuo razgovor o tome, prišao je, nerado, da o tome govori.

„Ima izvesnih predmeta koji su prožeti moći“, rekao je. „Postoje desetine i desetine tih predmeta koji su postali takvi zahvaljujući

moćnim ljudima i pomoći blagonaklonih duhova. Ti predmeti su alat – ne običan alat, nego alat smrti. Ali oni su ipak samo sredstva, instrumenti; nemaju moć prenošenja znanja. Tačnije rečeno, oni pripadaju oblasti ratnog oruđa namenjenog borbi; načinjeni su zato da ubiju, da se hitnu.“

„Kakvi su to predmeti, don Huane?“

„To u stvari i nisu predmeti; bolje bi bilo reći da su to razne vrste moći.“

„Kako čovek može da stekne te tipove moći, don Huane?“

„Zavisi od toga koju vrstu predmeta želiš.“

„Koliko vrsta ih ima?“

„Kao što sam već rekao – desetine i desetine. Sve može da postane predmet s naročitom moći.“

„Dobro, onda, koji su najmoćniji?“

„Moć jednog predmeta zavisi od njegovog vlasnika, od toga kakav je to čovek. Moćni predmet nekog manjeg *bruha* je gotovo smešan, dok, s druge strane, snažan, moćan *bruho* svom alatu daruje svoju snagu.“

„Koji su, onda, najčešći moćni predmeti? Koji uživaju naklonost većine *bruhosa*?“

„Nema tu nekog naročitog izdvajanja. Sve su to, ipak, moćni predmeti.“

„Imaš li ga i ti, don Huane?“

Nije odgovorio, samo me pogledao i nasmejao se. Čutao je poduže i ja pomislih da su mu moja pitanja neprijatna.

„Postoje ograničenja tih vrsta moći“, produži on.

„Ali to ti, sigurno, ne razumeš. Meni je bio potreban gotovo ceo život da shvatim da jedan ‘saveznik’ može, sam po sebi, da otkrije sve tajne tih manjih sila i da ih načini bezmalo detinjastim. I ja sam imao takvo oruđe kad sam bio sasvim mlad.“

„Kakve si moćne predmete imao?“

„*Maiz-pinto*, kristale i perje.“

„Šta je *maiz-pinto*, don Huane?“

„To je malo zrno kukuruza koje u sredini ima crvenu žicu.“

„Je li to samo jedno zrno?“

„Nije. *Bruho* ima četrdeset osam zrna.“

„Šta čine ta zrna, don Huane?“

„Svako to zrno može da ubije čoveka ako uđe u njegovo telo.“

„Kako zrno ulazi u telo?“

„Ono utone u telo i smesti se u grudima ili crevima. Čovek se razboli i umreće za tri meseca od časa kad mu je zrno ušlo u telo ako *bruhu* koji ga leči nije jači od onoga koji ga je začarao.“

„Može li se on izlečiti?“

„Može jedino tako ako se zrno isisa iz njega, ali samo bi se mali broj *bruhosa* usudio da to učini. *Bruhu* može poći za rukom da zrno isisa, ali ako nije dovoljno jak da ga odbije od sebe, zrno će ući u njega i ubiće ga umesto onog čoveka.“

„Ali kako zrno može da uđe u nečije telo?“

„Da bih ti to objasnio, moram ti pričati o žitnoj magiji koja je jedna od najmoćnijih magija koje znam. Magija se postiže pomoću dvaju zrna. Jedno od njih stavi se u svež pupoljak jednog žutog cveta. Cvet se zatim postavi na mesto gde će doći u dodir sa žrtvom: na put kojim ona svakodnevno prolazi ili na bilo koje drugo mesto gde ona obično boravi. Čim žrtva nagazi zrno ili ga na bilo koji drugi način dodirne, magija je izvršena. Zrno se utapa u telo te osobe.“

„Šta biva sa zrnom pošto ga je čovek dodirnuo?“

„Sva njegova moć prelazi u čoveka a samo zrno se oslobađa i postaje obično zrno kao i svako drugo. Može ostati tamo gde je odigralo svoju ulogu u magiji, ili se može odgurnuti u stranu, svejedno je. Bolje ga je ipak gurnuti u grmlje gde će ga neka ptica pojesti.“

„Može li ptica da ga pojede pre nego što ga čovek dodirne?“

„Ne. Nijedna ptica, veruj mi, nije tako glupa. Ptice ga se klone.“